

VEL

WAT TRAGER TOCH EN MOEILIJKE

GETEKEND DAN GESCHREVEN:

KILOMETERS KRENTEN [OOGSTEN IN DE DWAALTUIN]

MASSA'S MET BEHOEFTE,

WARME MACEDOINE,

KUS VAN NOG ZONET,

BIJVOORBEELD, ENZOVOORT.

TEKEN EEN MUUR: HET IS ERACHTER.

TEKEN EEN RIVIER: HET VEER MAG VAREN.

TEKEN EEN STREEP: HERKEN DE VERTE.

WIT PAPIER IS WINTER.

Adres

de Cultuurformatie
Muziekgebouw aan het IJ
Piet Heinkade 5
1019 BR Amsterdam
www.cultuurformatie.nl

Inhoud

Bladzijde 2

Oogsten in de Dwaaltuin

» ter inspiratie, door Bert Holvast

Bladzijde 4

Kijken als taal

» een rapportage over de Mariaschool
in het museum, door Dirk Monsma

Bladzijde 9

Mahler in de wijk

» een rapportage over het leerorkest
door Dirk Monsma

Bladzijde 14

Beter minder, maar beter

» een onderzoek naar de praktijk van cultuur-
coaches, door Claudy Oomen (Oberon)
en Bert Holvast

Bladzijde 17

De roep om kwaliteit

» een onderzoek naar kwaliteitsindicatoren,
door Claudy Oomen (Oberon)

Bladzijde 20

'Vel'

» een gedicht, door Joke van Leeuwen

TER INSPIRATIE

Oogsten in de Dwaaltuin

In het voorjaar van 2008 gingen de eerste cultuurcoaches aan de slag op scholen en bij culturele instellingen. Doelen waren gesteld, maar de weg naar die doelen was een avontuur. Iedere gemeente zocht in die dwaaltuin een eigen pad langs scholen en culturele instellingen. Soms was dat pad voorspelbaar, soms eigenzinnig en soms ingegeven,

"..HOOG IN JE SCHEDEL WAAR SPEELT WOEST HET ORKEST VAN JE OBSESSIES .."

zoals Lucebert zegt in zijn mooie bundel uit 1981 waaraan ik dankbaar de titel van dit verslag heb ontleend. Na vier jaar is door onderzoek van Oberon de oogst van dat dwalen in beeld gebracht. De onderzoekers laten een brede waaier zien van cultuurcoaches met een coördinerend profiel (een meerderheid) tot uitvoerende coaches die meer dan de helft van hun tijd besteden aan direct contact met leerlingen. Uit het onderzoek blijkt het belang van een goede balans tussen uitvoerende en coördinerende werkzaamheden. Het is nu tijd om de kwalitatieve slag te maken, zo besluiten de onderzoekers.

Ik ben het met hen eens dat de nadruk moet gaan liggen op kwaliteitsontwikkeling. Dat betekent meer aanwezigheid in de klas, meer direct contact met de kinderen. Maar... hoe zien de activiteiten in de klas eruit? Hoe leren we kunstzinnige vaardigheden en technieken aan? Hoe vergroten we de creatieve vermogens van de leerlingen? En, hoe beoordelen we de prestaties en producten van de leerlingen?

Kijken als taal

Kinderen van de Mariaschool uit de Rotterdamse wijk Spangen behoren tot de vaste bezoekers van Museum Boijmans Van Beuningen. Beeldend kunstenaar Andrea Jacobs werkt daar als cultuurcoach en uit haar verhaal blijkt dat de kinderen en ouders enthousiast zijn. Andrea zegt ook: 'ik mis een maatstaf waaraan ik kan afmeten of het voldoende is wat ik doe.'

Mahler in de wijk

In Amsterdam Zuidoost hebben de Bijlmerbasisschool en het Nederlands Philharmonisch Orkest van het 'leerorkest' een succesverhaal geschreven dat anderen inspireert. Violist Baptist Kurver Kiers werkt daar als cultuurcoach. Hij vertelt er meeslepend over maar werpt ook de vraag op of we 'de lat wel hoog genoeg leggen'.

Beter minder, maar beter

Andrea en Baptist zijn twee van de ruim 125 cultuurcoaches die als combinatiefunctionarissen op en rond 400 (brede) scholen actief zijn. De omstandigheden waaronder deze cultuurcoaches werken en hun ervaringen op de brug tussen school en culturele instelling lopen erg uiteen. Deze pluriformiteit is een karakteristiek van het gehele cultuuronderwijs die past bij het multiculturalisme waarin kinderen opgroeien.

Maar deze verscheidenheid is ook een reden tot zorg. Het brede veld van de cultuureducatie kent

immers al zoveel uiteenlopende functies, doelstellingen en programma's en het is niet altijd goed uit te leggen welke aanpak de voorkeur verdient. Daarom heeft de Cultuurformatie onderzoek laten doen naar de meerwaarde van de cultuurcoaches. In 'Beter minder, maar beter' worden de uitkomsten van dit onderzoek samengevat. Scholen, gemeenten en instellingen kunnen dit advies gebruiken bij de invulling van de beschikbare formatie.

De roep om kwaliteit

Kwaliteit is de vreemde eend in de wereld van planning en controle. Kwaliteit is moeilijk te vatten in cijfers, normen, kengetallen. Indien kwaliteitstoetsing door de overheid wordt bepaald door een behoefte aan regulering en sturing, komt de schoonheid van de pluriformiteit in de knel en oogsten we uniformiteit.

Tegelijkertijd mag vrijblijvendheid geen kans krijgen en moeten er wel nieuwe vormen van verantwoordelijkheid ontstaan. Hoe weten we hoe de creativiteit van professionals het best kan worden gestimuleerd en beloond en welke aanpak de meeste waardering verdient?

De zoektocht naar kwaliteitsindicatoren heeft geresulteerd in een 'kwaliteitskader cultuureducatie door culturele instellingen'. Dit kwaliteitskader is ontstaan in opdracht van het ministerie van OCW en werd opgesteld door Oberon. Het startpunt lag bij de (inter-)nationale vakliteratuur en het kwaliteitskader is bedoeld om inspiratie en handvatten te bieden voor instellingen en scholen. Een introductie van dit (zelf-)evaluatie instrument is te lezen onder 'De roep om kwaliteit'.

Wit papier is winter

Met het gedicht 'Vel' uit de bundel 'Fladderen voor de Vloed' van Joke van Leeuwen keren we aan het eind van dit reisverhaal door de dwaaltuin terug naar de belevingswereld van het kind. Alleen daar waar het kind zelf ervaart dat er waarde aan zijn leven wordt toegevoegd, bewijst het cultuuronderwijs zijn kwaliteit. Hoe boeiend en raadselachtig die plekken zijn, blijkt wel uit dit gedicht.

Met plezier presenteer ik de resultaten van het onderzoek en twee prachtige voorbeelden uit de praktijk van uitvoerende cultuurcoaches. Verwacht geen antwoorden in dit reisverslag maar vragen. Het dwalen door de tuin heeft zin gehad. Een rijke oogst! We kunnen het vervolg van onze reis nu gaan plannen.

Bert Holvast

procescoördinator van de Cultuurformatie

KIJKEN ALS TAAL

Leren kijken met een cultuurcoach

Na tien minuten fietsen vanaf mijn huis sta ik bij de publieksingang van Museum Boijmans Van Beuningen. Ik doe dit regelmatig. Iedere keer loop ik langs De toren van Babel van Breughel. Ik dwing mezelf rustig te kijken, om eerst de feiten op een rij te zetten en de beleving uit te stellen. Wat zie ik, in vorm, kleur, compositie? Zo ontdekte ik een haventje rechts op het schilderij, als met een naaldpunt geschilderd zo klein. Ik kon het geschreeuw van de sjouwers op het dek horen en het klaterende water tegen de scheepswanden. Met deze manier van kijken ben ik nog niet zo lang geleden begonnen. Ik was gewend om snel langs schilderijen te lopen, zoals ik op de motor genoot van een landschap. Ik heb leren kijken.

'Leren kijken' is ook de educatieve missie van Museum Boijmans. Het museum bereikt jaarlijks met educatieve contacten 70.000 mensen, waarvan 32.000 scholieren en studenten. Sinds twee jaar daarnaast op heel intensieve wijze 280 leerlingen op een school in de achterstandwijk Spangen in Delfshaven. Een dilemma voor de educatieve afdeling: weinig tijd voor veel leerlingen of veel tijd voor weinig leerlingen?

Bewegingen

Mijn eerste kennismaking met cultuurcoach Andrea Jacobs was in haar museumlokaal op de derde verdieping van de Mariaschool in Spangen. De locatie ligt op een steenworp afstand van het Sparta-stadion aan een karakterloos plein. Een groepje van acht kinderen zat rond een stevige werktafel. Aan de muur hingen vrolijke posters van Museum Boijmans en werk van de leerlingen. Vreemde kleurrijke wezens van papier-maché van meer dan een meter hoog vulden de omgeving. Andrea gaf mij kort het woord om te vertellen wat ik kwam doen: "Ik ga schrijven over de beeldende lessen die jullie van juf Andrea krijgen en over jullie bezoeken aan Museum Boijmans". Kennelijk is dat voldoende, want Andrea en de kinderen gingen moeiteloos door met de les over 'bewegingen'. Andrea verwees naar het danseresje van Degas en de andere beelden die de kinderen zagen in het museum en zij vertelde over bewegingen in dans en in sport. Ze toonde foto's van figuren, zoals een surfer en een zwaardvechter. De leerlingen pakten een voetstukje en draad en kozen ieder een voorbeeldfoto uit om de beweging in draad na te bootsen. Andrea deelde bolletjes zwarte was uit, waarmee ieder kind zelf een figuur om de draden heen boetseerden. Commentaar op elkaars maakwerk klonk door het lokaal. Andrea lette voortdurend op vorderingen, moedigde aan om beweging zelf uit te proberen en riep regelmatig kinderen tot de orde; ze zat er boven op. Na drie kwartier waren de kunstwerken klaar en kon ik trotse leerlingen met hun kunstwerk tijdens het opruimen op de foto zetten.

Oceaan

Authentieke kunsteducatie! Dit is nu eens geen kalenderkunst, zoals Folkert Haanstra (2001) uitgesproken paashazen en ander seizoengebonden arbeid van de kinderen op scholen noemt, vervaardigd in de tijd op het schoolrooster voor handenarbeid of tekenen. De opdracht was levensecht. De juf verwees naar een ervaring die de kinderen met elkaar deelden bij het beeld van Degas in het museum. Ze moedigde de leerlingen aan goed te kijken en er was een vergelijk met

professionele kunstenaars. Wat Andrea zelf ook is en die passie zet ze zeker in: *"Ik ben aangenomen als cultuurcoach, omdat ik museum docent ben met de lesbevoegdheid beeldende vorming, maar ik ben ook kunstenaar. Ik heb door de lessen te weinig tijd om mijn eigen werk als kunstenaar te doen. Ik haal de voldoening, die ik normaal in mijn eigen werk vind, nu uit het verzinnen van projecten voor de kinderen. Die passie die ik als kunstenaar heb, zit nu in de lessen. Ik vind het mooi om die collectie van Boijmans te ontsluiten. Die collectie begin ik steeds fantastischer te vinden. Het is een oceaan om uit te putten. En als ik die passie ervaar, dan kan ik het zeker overbrengen aan de kinderen"*. Voor de kinderen is Andrea de museumjuf omdat ze hen ieder jaar driemaal meeneemt naar Boijmans en daar de collectie laat zien. Op school is ze de juf beeldende vorming die met de kinderen tekent, schildert, boetseert, beelden maakt van papier-maché, timmert en zaagt. De juf die haar passie overdraagt, wat terug te zien is in de onbevagenheid van de producten van de kinderen. *"De leerlingen leren kijken naar kunst"*, vindt Andrea de essentie. *"Ze benoemen wat ze zien, kijken naar de vorm, kijken naar het materiaal en de kleuren. Soms leg ik fruit neer op een schaal en zeg tegen de leerlingen, kijk maar eens naar die bananen, die zijn niet alleen geel, er zijn ook plekken bruin"*. Taal geven aan het kijken zou je het werk van Andrea kunnen noemen of liever kijken als taal. Dat vraagt tijd. En regelmatig wordt haar de vraag gesteld door collega's op andere scholen of dat nou wel eerlijk is zoveel aandacht voor een school? Dat ervaart ze als een dilemma. Er is nog een vraag waar ze mee worstelt: *"Vaak denk ik over mijn eigen lessen, wat levert het op? Dit is niet gewoon beeldende vorming, want ik ben me ervan bewust dat ik voor het museum werk. Ik heb geen maatstok waaraan ik kan afmeten of het voldoende is wat ik doe. Wat ik mis is een maat"*. Een probleem waar vele kunstdocenten in het basisonderwijs mee worstelen.

Taalachterstand

Voor de school ging het twee jaar gelden om een pragmatische keus. Annemiek van Venrooij is de coördinator van het dagarrangement. Buitenstanders zouden haar wellicht de brede schoolcoördinator noemen. De leerlingen van de Mariaschool gaan in dit arrangement allemaal verplicht zes uur per week langer naar school. Die extra uren worden ingevuld door externe partijen. Dat kan een keus zijn voor sport, cultuur, natuur of voeding. Annemiek is een toegewijde leerkracht, die je iedere school toewenst. Cultuur is niet per se haar ding, maar voor haar kwam het aanbod van Boijmans als een geschenk uit de hemel. *"De verbinding met Boijmans geeft ons de mogelijkheid om het knutselen naar een hoger niveau te tillen en belangrijk is daarbij de link naar een museum en daarmee de link naar buiten de wijk. Want we zijn een school die altijd al lekker midden in een volkswijk staat. Die wijk is in vijftig jaar veranderd tot een wijk met veel mensen van buitenlandse afkomst. Wij zijn een school met 280 kinderen, waarvan er drie Nederlandse voorouders hebben. De kinderen die hier in de wijk wonen, komen niet de wijk uit. Ook niet voor een gratis festival op de Coolsingel. Ze komen dus zeker niet in een museum."* Dat het museum met het voorstel kwam om Andrea Jacobs in te zetten kwam Annemiek helemaal goed uit, want Andrea had al eens als kunstenaar met de leerlingen van de Mariaschool gewerkt. Voor de school is het verkleinen van de taalachterstand de hoogste prioriteit. Aandacht voor de woordenschat werd ook aan Andrea als opdracht vanuit de school meegegeven. De school zondigt in de discussie over verankering van goede kunsteducatie tegen vele indicatoren zoals ik die lees bij Oomen ea. (2009): geen structurele financiën, geen cultuurcoördinator, geen veranker-

de evaluatie, geen vastgelegde visie in het schoolplan, geen samenhangend programma. Wel een deskundige vakdocent en structureel samenwerking tussen school en museum. En zie: prachtige cultuureducatie! Waarom? Omdat de cultuurcoach door de relatie met Boijmans zo inhoudelijk de beeldende lessen voedt. Dat is de steen in de vijver die rimpel voor rimpel de school kan voeden naar een verankerde cultuureducatie. Daarom op zoek naar de culturele partner achter het project.

Kijken

De dienstingang van het kantoor van Museum Boijmans ligt verborgen achter het beeld van Picasso aan de Westersingel, zo had de secretaresse van directeur Sjarel Ex mij al gewaarschuwd. Van buiten een statig singelhuis van een eeuw oud, van binnen strakke ruw in betongegoten gangen en werkruimtes. Karen de Moor, medewerker onderwijs van de afdeling Educatie, haalt mij op bij de balie en vertelt wat ik vermoedde over het interieur. Het lijkt niet af, maar is het wel. In een kantoortuin is de werkkamer van Sjarel Ex een door een glaswand afgescheiden ruimte. Hij blijkt een verteller en hij houdt van overdragen; het profiel van een ouderwetse schoolmeester. Zijn eigen rol beschrijft hij als de boel opporren. *"Ik kijk hoe het goed gaat en hoe ik dat dan kan verstoren"*. Zo bedacht hij toen het Museum tijdens de tentoonstelling over Van Dongen volstroomde met bezoekers uit Blaricum en Bloemendaal, dat de pindakaasvloer van Wim T. Schippers als vervolg een prettige verstoring zou kunnen zijn van de verwachting. In beweging blijven is zijn filosofie voor het museum. Sjarel maakt zich enorm boos over de bezuinigingen op cultuur van het kabinet van Rutte. *"Ik denk dat Rutte en zijn omgeving niet weten in wat voor maatschappij we leven, en als ze 't wel weten dan blijkt hieruit dat deze maatschappij ze niet interesseert en ze het wel zichzelf, maar een ander niet gunnen om via het omgaan met kunst zich te verbeteren en te emanciperen. Dat vind ik ernstig. Met de gemeenten en provincies die dat gedrag kopiëren gaan die cultuurbezuinigingen miljarden worden. Op mijn vraag wat cultuureducatie bijdraagt aan de prestaties van leerlingen, ontvouwt Sjarel zijn filosofie achter dit museum: "Wij ontwikkelen één zintuig en dat is het kijken, en via kijken, leren begrijpen. We zijn vrijwel de enige instelling in deze wereld die erop let hoe de dingen eruit zien. Je komt hier binnen op een set die tot in de puntjes is geregisseerd. Hier kom je 24.000 vierkante meter visuele regie tegen. Dat begint in de garderobe waar je zelf je jas mag ophangen, tot de tentoonstelling die er tot in de puntjes uitziet. Het gekke is dat als je in een dergelijke omgeving bent, dat je merkt dat je als persoon ten opzichte van die esthetiek, meningen begint te formuleren. Je wordt boos over iets wat bloot is, of je bent geschokt over iets dat een ander durft te vertellen of je wordt boos over de lelijkheid over wat een ander mooi vindt. Een individueel mens -van welke overtuiging of gezindte ook- ontdekt dat zijn eigen mening er toe doet. Dat is 't belangrijkste wat jij als mens kan toevoegen aan de maatschappij. En je moet kritisch zijn op wat je ziet en dat kan je hier leren"*. Wat gaande het gesprek tot mij doordringt is dat Sjarel een ervaring in het museum schetst die leidt tot het versterken van een eigen mening en individualiteit, opvoeden tot burgers met een mening, zo luidt eigenlijk zijn betoog.

Laboratorium

De educatieve functie van Boijmans varieert van een symposium voor NRC-lezers met Robbert Dijkgraaf in de hoofdrol tot meer dan twintig programma's voor scholen door heel Nederland. "Vanuit je eigen continuïteit moet je met dit laatste heel serieus omgaan," vertelt Sjarel, op mijn vraag naar zijn visie op educatie. "Als kunstinstelling moet je aan je volgende generatie bezoekers werken en in de tweede plaats dringen we met wat we te vertellen hebben bij een kind door dat zijn ouders misschien niet mee krijgt naar het museum." In detail treedt hij niet rond de activiteiten van de Mariaschool. Ik vermoed dat hij het project niet van dichtbij kent. Hij geeft veel ruimte aan de educatieve afdeling en daar blijkt Karen de Moor de spil achter het initiatief om een cultuurcoach op de Mariaschool te introduceren. Zij was alert toen de gemeente de kans bood om een cultuurcoach aan te vragen, ze regelde de aanvraag en maakte het contact met de school. Zij ontwierp de kapstok voor de lessen voor de leerlingen in het museum, de thema's en in grote lijnen de lessenreeks: *Wat zou het zijn, wat zouden we kunnen zien, hoe zou het museum gebouwd er uit zien, dus een beetje de collectie in het gebouw, wie heeft nu al die schilderijen allemaal verzameld? Kijk daar hangen bordjes op de zaal, waarom? De tweede keer sluit het aan op wat Andrea op dat moment aan het doen is. In het afgelopen blok was dat kunstnijverheid. Dan gaat ze heel specifiek naar kunstnijverheid kijken, omdat ze op school ook bezig zijn met een bakje te maken of een beeldje. Het einde is dat ze met hun eigen kunstwerk, de eindopdracht een tentoonstelling in richten in de kunststudio. Dan gaan ze ook bordjes maken, die ze op zaal hebben gezien.* De kapstok biedt Andrea voldoende houvast voor verdere uitwerking. Regelmatig evalueert Karen met Andrea en Annemiek. Zij ziet de cultuureducatie op de Mariaschool ook als een laboratorium, van waaruit ze voor een veel bredere groep scholen projecten kan bedenken. Het museum vervult de rol van voortrekker, is mijn conclusie als ik het museum verlaat. Ik zet het voor mijzelf op een rijtje: de randvoorwaarden op de school waren niet ingevuld, maar de school kreeg door een toeval een heel goede cultuurcoach als vakdocent. De museumbezoeken bieden de leerlingen een gezamenlijke culturele ervaring waar de docent in haar lessen naar kan refereren. School en museum bieden deze kinderen ervaringen die kinderen uit andere milieus van huis uit mee krijgen. En door het succes van Andrea bij de kinderen sijn ideeën over cultuureducatie de school binnen. Maar het ontbreekt de docent aan een maat of meetlat om af te lezen welk niveau de leerlingen halen. Mijn vraag is of er echt een maat zou moeten komen of dat een portfolio met werk van de leerlingen voldoende discussie kan geven om steviger gevoel te krijgen bij de prestaties van de leerlingen.

Toren van Babel

Als ik opnieuw ga kijken bij cultuurcoach Andrea, heeft zij in de bibliotheek van Delfshaven een hoekje ingericht met in het midden een grote fauteuil. De bibliotheek aan de Groentenmarkt is een bekende plek voor de leerlingen. De kinderen mogen een klein verhaaltje maken en dat voorlezen in de stoel die uitdagend in het midden staat. Buiten op een muurtje zitten de leerlingen al te wachten en enkele ouders zijn mee gekomen. De bezoekers van de markt en de school zijn een en dezelfde populatie. Vele talen klateren hier tussen de groentestallen. Hier is alle groente te koop behalve spruitjes. Ik denk weer even aan de toren van Babel en hoe de vele culturen nu aanleggen in Delfshaven. Ik ben voorstander van deze intensieve vorm van kunsteducatie voor deze leerlingen en

tegen verstrooiing van activiteiten. Ik wens museum en school toe dat ze dat kunnen continueren. Want als het waar is wat Sjarel Ex zei, dat Rutte en daarmee dit kabinet niet snapt in wat voor maatschappij ze leven, zou het dan niet prachtig zijn als we deze leerlingen van de Mariaschool uit Spangen door te leren kijken een taal meegeven en laten ontdekken dat hun mening er toe doet. Dan kunnen zij zelf een toekomstige regering uitleggen in welke multiculturele maatschappij wij met z'n allen leven en willen leven.

Dit artikel is gebaseerd op een aantal uitgebreide en openhartige gesprekken bij Museum Boijmans en de Mariaschool in Rotterdam: Sjarel Ex (directeur Museum Boijmans), Andrea Jacobs (cultuurcoach Museum Boijmans en de Mariaschool), Karen de Moor (medewerker onderwijs van de afdeling Educatie Museum Boijmans), Annemiek van Venrooij (coördinator van het dagarrangement op de Mariaschool).

Graag dank ik hen daarvoor.

Geraadpleegde literatuur:

Haanstra, F. (2001). *De Hollandse schoolkunst: mogelijkheden en beperkingen van authentieke kunst-educatie*. Oratie. Utrecht: Cultuurnetwerk Nederland.

Oomen, C., Hoogveen, K., Visser, I., Beekhoven, S., Donker, A., & Haanstra, F. (2009). *Cultuureducatie in het primair en voorgezet onderwijs*. Monitor 2008-2009. Utrecht: Oberon/Sardes.

MAHLER EN DE WIJK

Leerorkest legt de zwakke kanten bloot van Nederlands muziekonderwijs

Ooit droomde de Braziliaanse muziekpedagoog Marco de Souza over een tijd waar ieder kind muziekonderwijs zou kunnen volgen. Die toekomst is er nog niet. Wel waaien er klinkende flarden muziek langs de open voordeur van de Bijlmer basisschool naar buiten. Ik ga er naar binnen. In de hal oefenen dertig kinderen onder leiding van een dirigent. Verstopt in keukens, kantoortjes en zelfs in de docentenkamer volgen groepjes van vijf tot acht leerlingen instrumentale lessen viool, cello, slagwerk of klarinet. Dit dan moet het leerorkest zijn, een initiatief van verschillende scholen en het Muziekcentrum in Amsterdam-Zuid-Oost samen met het Nederlands Philharmonisch Orkest (NedPhO). Is deze aansprekende wijze van leren en spelen een aanwijzing dat De Souza's droom werkelijkheid aan het worden is? Of kleven er bezwaren aan? Ik ga op onderzoek.

Gedeelde passie

"Muziek moet er voor iedereen zijn", vertelt Marco de Souza. "Mijn eerste klassieke muziek beluisterde ik door een klein grammofoonspelertje op batterijen. Ik groeide op in een moeilijke gezinssituatie en de muziek hielp mij er doorheen, omdat de muziek mij meevoerde naar een andere wereld". Toen hij in Nederland muziek ging studeren, verbaasde hij zich over de discussie rond kunst met een grote K of kleine k. Hij wilde daar juist een brug tussen slaan. Muziek spelen is niet voor een speciaal soort mensen, klassieke muziek ook niet. Hij koos daarom heel bewust voor een muziekproject onder schooltijd met instrumenten uit een symfonieorkest. "Ik wil alle kinderen bereiken met muziek. Het moet niet gaan om de vraag of je een instrument speelt, maar welk instrument". Zijn filosofie is dat kinderen die in groep vijf heel goed 'de pandabeer' spelen eenzelfde kunstbeleving hebben als professionals die een Mahlersymphonie spelen. "Emmy Verhey speelde mee bij een repetitie van het leerorkest en ging na een solo bij de tweede viool zitten naast een meisje. Dat meisje geeft haar een hand en zegt: Wat speel jij? En Emmy zegt: Ik speel viool. En dat meisje zegt: 'Ik ook'". Die voorbeelden bevestigen hem van zijn gelijk. Als brug tussen de grote K en de kleine k zou Marco willen dat iedere musicus uit het Nederlands Philharmonisch Orkest (NedPhO) een relatie heeft met een school. "Symfonieorkesten moeten bestaan uit Mahler en de wijk". De directeur van het NedPhO, Rob Streevelaar, betwist dat niet: "Muziek maken op het hoogste niveau is ons hoofddoel. En tegelijkertijd die muziek toegankelijker maken voor een groter en nieuw publiek. Onze missie heeft twee kanten, dat zit in het DNA van het orkest. Wij spelen in de twee mooiste zalen van Nederland, het Concertgebouw en de Opera. Maar onze musici die gisteravond de première speelden van een opera in het Holland Festival, die zitten nu op de fiets naar Oud-West om op een school hun verhaal te vertellen en muziek te maken met kinderen". Rob somt moeiteloos succesvolle concerten op buiten de klassieke vorm en plaats voor zijn toporkest, zoals omringd door publiek in Paradiso. De repetitiezalen en het kantoor verhuizen van de statige Beurs van Berlage binnenkort de wijk in. Ook de nieuwe chef-dirigent Marc Albrecht steunt deze koers.

Harmonie

In 2007 begon het leerorkest in de bovenbouw van drie basisscholen in Amsterdam-Zuidoost met ruim tachtig leerlingen. Leerlingen van groep vijf volgen één uur per week muziekles onder schooltijd. Vervolgens maken ze een keus voor een van de instrumenten uit een symfonieorkest. Bij hun keuze voor een muziekinstrument worden ze geholpen door een bezoek aan een orkestrepetitie bij

het NedPhO in combinatie met een ontmoeting met musici van het beoogde instrument. Vanaf groep zes gaat het kostbare instrument mee naar huis. Er zijn groepsrepetities per instrument waar ouders bij mogen zijn. Aan het eind van ieder schooljaar is er een slotpresentatie in orkestvorm voor een breed publiek.

Voor enthousiaste kinderen is er de mogelijkheid om als brede schoolactiviteit de verdieping te kiezen in orkestjes van vijftientig jeugdige muzikanten.

Orkestleden van het NedPhO spelen mee bij uitvoeringen. Leerlingen ontmoeten op het podium musici die eenzelfde instrument bespelen en beleven de mooiste muziekomgeving van Nederland. Zij zien daar de muziek die zij zelf spelen uitgevoerd door professionals. Een prachtig plan.

Muziek heelt

Het aantal deelnemende scholen is al flink uitgebreid. Op 18 juni 2010 nam de eerste generatie van 85 leerlingen in aanwezigheid van een stralende Prinses Máxima na vier jaar oefenen een diploma in ontvangst. Opgefleurd door muziekspel van deze eerste generatie leerlingen zelf. Speciaal voor Maxima speelden de leerlingen een Argentijns slaapliedje. Een van de andere ambassadeurs van het Leerorkest mezzosopraan Tania Cross zingt 'Celebration' begeleid door kinderen en orkestleden van het NedPhO. Klappende en springende leeftijdgenoten reageren vanaf de tribune. Lovende pers in alle landelijke kranten. Muziek maakt kinderen van het Leerorkest gelukkig, slim en sociaal. Er wordt minder gespijgeld, meer samengewerkt. De concentratie is verhoogd. Zieke kinderen komen voor de muziekles speciaal naar school en de leerlingen denken voor het eerst na over hun toekomst. Zo lees ik bladerend door een stapel krantenartikelen. Het leerorkest lijkt remedie voor vele kwalen.

Verbindingen

De gemeente Amsterdam zet de cultuurcoaches voor de stad in op het leerorkest. Violist Baptist Kurver Kiers is een jaar geleden enthousiast begonnen als een van die cultuurcoaches voor Amsterdam Zuidoost. Voor iets meer dan de helft van zijn aanstelling van 26 uur staat hij met plezier voor groepen leerlingen als docent viool en altviool op alle vijf scholen van het leerorkest in Zuidoost. Daarnaast coördineert hij de indeling van de leerlingen onder schooltijd en voor buitenschoolse activiteiten: "Na schooltijd kunnen de leerlingen voetballen, ze kunnen theater maken en zingen. Maar ze kunnen ook in het leerorkest spelen, dat zijn orkestjes met rond de 35 kinderen. Zij kiezen er vrijwillig voor om wekelijks extra tijd in het orkest te spelen. Die orkestjes gebruiken we ook bij uitnodigingen, die groep van 35 leerlingen kun je makkelijk in één bus krijgen om te zeggen van 'nou, we gaan even in Den Haag op een onderwijscongres spelen'". Vervolgens legt hij de verbinding met het NedPhO. Projectleider van de educatieve afdeling NedPhO GO, Jacco Minnaard, vat zijn rol zo samen: "Baptist vormt de spil tussen de leerorkestscholen en het orkest, hij organiseert repetitiebezoeken, hij is de brugfunctie tussen onze musici en de kinderen. Communiceren met een school is een totaal ander vak dan communiceren met een orkest. En de combinatiefunctionaris heeft dat allebei". Baptist toont zich verbaast over de juweeltjes die hem opvallen "Jeetje, die fluitist speelt Mozart ineens". Juist omdat hij zelf lesgeeft ziet hij regelmatig mogelijkheden voor verbetering van aanpak en

methodiek. Er wordt een expertisecentrum ingericht met materiaal voor leerlingen en docenten met bladmuziek, audio-materiaal, oefenlessen en bijvoorbeeld portretten van musici uit het NedPhO. Er wordt materiaal ontwikkeld en gesleuteld aan een methodiek. Thijs van der Vossen, tot voor kort cultuurcoördinator van basisschool Wereldwijs, vult hierbij aan dat de cultuurcoaches zich nog meer zouden kunnen verplaatsen in de rol van de school. Want dan staat de cultuurcoach centraal in het muzikale project.

Grondtoon

In mijn gesprekken met de verschillende partners bij het leerorkest blijkt dat zij allen goed muziekonderwijs vooropstellen voor de leerlingen van groep vijf tot acht. Muziekparticipatie door blijvend muzieklessen te volgen op een muziekschool hoort daarbij. Uitspraken van slim tot sociaal lijken bestemd voor de buitenwereld. De uitbundige publiciteit is vooral bedoeld om blijvend (financiële) steun te garanderen. En kinderen en hun ouders genieten er van.

Hoe beoordelen de direct betrokkenen de kwaliteit van de muziekprestaties van de leerlingen na vier jaar is voor mij de centrale vraag? In de gesprekken met de betrokkenen klinkt een grondtoon door van teleurstelling over het eindniveau van de 'afgestudeerde' spelers. Rob Streevelaar vat het zo samen: *"De lat mag hoger liggen op het gebied van de instrumentale beheersing. Het instrument goed leren bespelen. Omdat musici net als sporters weten dat het pas leuk wordt als je het echt kunt. Een beetje prutsen met een viool of met een trommel, dat is even leuk, maar als het nergens naar klinkt laat je hem toch weer onder je bed liggen, je krijgt er geen applaus voor..."*. Het oordeel van cultuurcoach Baptist sluit hier bij aan: *"De leerlingen moeten voldoende vaardigheden leren om er voldoende plezier aan te beleven. Als muziek leren in een goed tempo gaat kun je er zoveel plezier aan ontlenen omdat het op een gegeven moment vanzelf gaat. Als je altijd aanhikt tegen een liedje dat maar moeilijk blijft, dan kunnen kinderen afhaken. Er blijft een groep over die ik onvoldoende vind."* En Thijs met zijn schoolbril op: *"Wat we goed doen, is de extra aandacht in de woensdagmiddagclub voor verschillende kinderen die redelijk talentvol zijn"*, zo verwoordt hij. *"Die kinderen hebben de mogelijkheid om uit te groeien. Bij de rest blijft het vaak matig. Al is er gedurende de afgelopen vier jaar al werkende weg veel verbeterd"*. Het doel is om alle kinderen verder te brengen dan een kennismaking. De muzikaal minder gemotiveerde leerlingen krijgen kennelijk onvoldoende mee. Wat zou een verklaring kunnen zijn voor de tegenvallende verwachtingen in deze fase van het leerorkest?

Goed muziekonderwijs

Waar kijk ik naar als ik denk aan goed muziekonderwijs? Allereerst naar de competenties van de docent om deze leeftijdsgroep muziekles te geven, vervolgens of er voldoende leertijd voor de leerlingen beschikbaar is. Een derde aandachtspunt is de interactie tussen docent en leerling. Het vierde punt is de beoordeling van de muzikale ontwikkeling van de leerlingen en de evaluatie van de lessen. Laten we daar eens langs lopen. Te beginnen met de docent. Alle lessen worden gegeven door professionele muziekdocenten. Maar, in hoeverre zijn deze muziekdocenten opgeleid voor groepslessen met kinderen van deze leeftijdsgroep? Heel beperkt, zo blijkt. De Nederlandse conservatoria leveren deze docenten nauwelijks af. De opleiding voor docenten is sowieso de grote afwezigheid

dit project. Zoals een van de betrokkenen opmerkte, niet de studenten van het conservatorium moeten hier stage komen lopen, maar hun docenten. De werkervaring van docenten van het leerorkest is hun docentschap op een muziekschool voor leerlingen in de vrije tijd individueel of in kleine groepjes. *"In het begin was het te veel een individuele les aan een groepje kinderen, waarbij acht leerlingen een uur lang individueel viool les kregen"*, zegt Thijs van der Vossen. *"Inmiddels is de variatie in de les groter. Er zit tempo in. Maar mijn ideaal is dat de leerlingen echt leren musiceren"*. Dan de lestijd! De lestijd van een uur is volgens alle betrokkenen een minimum. In het oorspronkelijke ontwerp zat een aanpak met een lestijd van twee uur, maar voor de scholen was dat een stap te ver. Baptist zou voor deze leeftijdsgroep twee en een halve per week les en oefenen als ideaal zien. Bij de lessen die ik bezocht was de effectieve lestijd overigens drie kwartier. Ik kon bij enkele lessen kijken naar de interactie tussen docent en leerling, een belangrijk aspect voor het bepalen van de kwaliteit van het onderwijsproces. Mij viel op dat de lessen leerkracht gestuurd waren met weinig inbreng van de ervaringen van de leerlingen zelf. Aan de leerlingen werd nauwelijks gevraagd mee te denken of op zichzelf of de anderen te reflecteren. Volgens cultuurcoach Baptist ontbreekt het aan een gedeelde methodiek: *"Didactiek voor instrumentaal groepsonderwijs is nauwelijks ontwikkeld. Wat daardoor kan ontstaan is dat iedere docent heel erg verschillend de invulling van zijn lessen doet. Iedereen heeft heel uiteenlopende ideeën. We zijn nu een curriculum aan het ontwikkelen met daarin wat wij vinden wat de kinderen zouden moeten leren in deze vier jaar"*. Door het ontbreken van leerlijn met leerdoelen bij het begin van het project was het niet mogelijk om te beoordelen of de leerlingen muzikale doelen haalden. Een beoordeling van de muzikale ontwikkeling leerlingen heeft daarmee geen basis. Er is geen portfolio om de ontwikkeling van de leerlingen in op te slaan. De evaluatie van de muzieklessen komt nu in een stroomversnelling, zo vertellen de betrokkenen. Sinds dit voorjaar is er een 'curriculum leerorkest' met algemene leerdoelen, met een uitwerking naar alle instrumenten en een concretisering met ijkpunten. Er zijn trainingsdagen opgezet voor alle docenten waaraan gast-docenten deelnemen om expertise te delen. Coaching in de klas en intervisie tussen de docenten onderling hoort daar bij. Het repertoire is sterk in ontwikkeling door te peilen bij de jonge muzikanten wat er leeft als basis voor nieuwe arrangementen. Tal van inhoudelijke suggesties zijn in september voor docenten bijeengebracht in een handboek. Daaruit blijkt aandacht voor het versterken van de leemtes in het leertraject van de leerlingen. Ongetwijfeld met gevolg dat de muzikale prestaties van de spelende leerlingen ieder jaar beter zullen zijn. Marco bevestigt dit: *"Kinderen die afstuderen bij het Leerorkest in groep 8 worden steeds beter. Ze kunnen gemiddeld steeds beter spelen. Dit komt niet omdat de kinderen slimmer worden, maar omdat wij steeds beter lesgeven"*.

Sterk is de relatie met de professionele wereld door al die activiteiten met het NedPhO. Iedere jonge musicus kent het perspectief van zijn instrument door de verbinding met de professionals. Alles overziend is het wel begrijpelijk dat het niveau bij de eerste lichte leerlingen juist van de minst gemotiveerde of getalenteerde leerlingen niet aan de verwachtingen voldeed. De beperkte leertijd is het meest beperkend voor de muzikaal zwakste leerlingen. Verder lijken de

meest gemotiveerde leerlingen te profiteren van de extra lessen en de vele optredens buiten schooltijd. Zij krijgen het meeste applaus en dat hebben kunstenaars nodig.

Manco's in muziekonderwijs

Het Leerorkest legt de zwakte van het Nederlandse muziekonderwijs voor deze leeftijdsgroep bloot. Bezuiniging leidt tot minder muziekscholen en een hogere financiële drempel voor wie in de vrije tijd muziek wil leren. Varianten van het leerorkest zijn de afgelopen jaren als paddenstoelen uit de grond geschoten met als doel muziekonderwijs bereikbaar te maken voor alle kinderen. Aangejaagd door subsidie van het Fonds Cultuurparticipatie en recent door een initiatief van Prinses Máxima. Met de ervaring uit de gesprekken met de betrokkenen bij het leerorkest en lezend in plannen en evaluaties van de vele nieuwe leerorkesten in het land zie ik daar vergelijkbare manco's. Gebrek aan docenten met de kwaliteit om groepslessen te geven in deze nieuwe onderwijsvorm. Geen gedeelde visie op het onderwijsconcept. Ontbrekende methodieken, beperkte begeleiding en beoordeling van de individuele leerling, geen portfolio's en geen evaluatie van de inhoud van de lessen. Manco's die fnuikend zijn voor kinderen die zich het minst makkelijk muzikaal ontwikkelen. Dit vraagt om een landelijk antwoord van Fonds, landelijke kennisinstituten, muziekscholen, pabo's en conservatoria. En natuurlijk het onderwijs zelf. Zodat Marco de Souza en al die andere leerorkesten meer steun krijgen bij de ontwikkeling van hun projecten. Want dat dit de toekomst is van het muziekonderwijs in Nederland, daarvan ben ik wel overtuigd.

Dit artikel is gebaseerd op een aantal uitgebreide en openhartige gesprekken met partners bij het Leerorkest: Baptist Kurver Kiers (cultuurcoach bij het Leerorkest), Jacco Minnaard (projectleider van de educatieafdeling NedPhO GO), Marco de Souza (directeur Muziekcentrum Zuid-Oost), Rob Streevelaar (directeur NedPhO), Thijs van der Vossen (tot eind 2010 cultuurcoördinator obs. Wereldwijs). Graag dank ik hen daarvoor.

BETER MINDER, MAAR BETER

De meerwaarde van de cultuurcoach onderzocht

Het wordt nog druk op de brug tussen school en culturele instelling! Staatssecretaris Zijlstra wil dat theater- en dansgezelschappen, musea en orkesten die in de toekomst rijkssubsidie willen ontvangen intensiever gaan samenwerken met het onderwijs. Vanaf 2013 wordt educatie en participatie een subsidievoorwaarde en komend voorjaar moet elke instelling in zijn subsidieverzoek deze samenwerking met scholen hebben uitgewerkt.

De mate waarin Zijlstra's harde bezuinigingsaanpak door de publieke opinie wordt ondersteund leert hoe vergaand de steun voor kunstsubsidies is afgekald. Het dichten van de kloof tussen politiek en kunstensector vraagt om het leggen van nieuwe verbindingen en dat zal jaren duren. Een van de pijlers van deze brug staat ongetwijfeld in het onderwijs. Een grote meerderheid van de ouders vindt het erg belangrijk dat schoolkinderen goed cultuuronderwijs krijgen.

Cultuurcoaches zijn perfecte verkenner op deze brug tussen onderwijs en cultuur. Van deze combinatiefunctionarissen werken er nu zo'n 125 op 400 scholen in 200 gemeenten en dit aantal kan zich nog verdubbelen. De komst van deze cultuurcoaches is mogelijk gemaakt door de kabinetsimpuls Brede scholen, Sport en Cultuur, een gezamenlijke inspanning van de departementen van sport, onderwijs en cultuur. Het rijksbudget heeft tot nu toe de bezuinigingsstormen overleefd en het huidige kabinet is van plan de Impuls uit te breiden. De Cultuurformatie werkt in de uitvoering van de Impuls nauw samen met de onderwijskoepels, de VNG en met de sportkoepel NOC*NSF.

Om de stand van zaken op te maken en een advies te kunnen geven voor de toekomst heeft de Cultuurformatie onderzoeks- en adviesbureau Oberon gevraagd te onderzoeken wat cultuurcoaches doen op en rond (brede) scholen, in welke context zij werken en welke resultaten van hun werk zichtbaar worden. Het onderzoek is uitgezet onder cultuurcoaches en onder scholen waar cultuurcoaches werkzaam zijn, en is een vervolg en verdieping op een onderzoek dat Monsma en Muiderman¹ in 2010 uitvoerden.

Belangrijkste bevindingen

Het onderzoek heeft inzage gegeven in de werkzaamheden en de positie van de cultuurcoach en brengt in beeld wat de cultuurcoach te bieden heeft aan de leerling, de school en de eigen instelling. We presenteren hier de highlights uit de resultaten^{2,3}.

Cultuurcoaches met een coördinerend profiel zijn in de meerderheid (58%). Coördinerende cultuurcoaches houden zich meer dan de helft van de tijd bezig met het organiseren van activiteiten. Uitvoerende coaches hebben meer dan de helft van de tijd direct contact met leerlingen. Deze uitvoerende coaches zijn in de minderheid (42%).

Driekwart van de cultuurcoaches is werkzaam op meer dan drie scholen. Slechts 6% is werkzaam op één school, 20% is werkzaam op twee of drie scholen. Meer dan de helft van de cultuurcoaches werkt zelfs voor meer dan zeven scholen. Uitvoerende cultuurcoaches werken gemiddeld voor minder scholen dan coördinerende coaches.

De meerderheid van de cultuurcoaches werkt vraaggericht of ontwikkelt activiteiten samen met scholen. Hoe meer formatie er beschikbaar is, hoe meer er gezamenlijk wordt ontwikkeld.

¹ Monsma, D., & Muiderman, H. (2010). Cultuurcoach. Schakel tussen school en culturele instelling. Amsterdam: De Cultuurformatie.

² Het volledige rapport Beter minder, maar beter is te downloaden van de site www.cultuurcoach.org en van de site www.oberon.eu.

³ Oomen, C., Gramberg, P., & Van der Grinten, M. (2011). Beter minder, maar beter. Een onderzoek naar de meerwaarde van cultuurcoaches op brede scholen. Amsterdam: De Cultuurformatie en Utrecht: Oberon.

Ook als de cultuurcoach op minder scholen werkt, wordt er meer gezamenlijk ontwikkeld. Bovendien sluit de aanpak van de cultuurcoach beter aan bij de visie en leerlijnen van de school wanneer de cultuurcoach op minder scholen werkt.

De cultuurcoach heeft meerwaarde voor leerlingen én de school. Uitvoerende coaches geven vooral aan bij te dragen aan de culturele competenties van leerlingen, coördinerende coaches zeggen vooral bruggen te bouwen tussen scholen en instellingen. Scholen vinden dat cultuurcoaches bijdragen aan de inhoudelijke kwaliteit van het onderwijs, dat ze veel expertise bieden, dat ze zorgen voor uitbreiding van het netwerk en dat ze een coach zijn voor leerkrachten en ICC-ers.

Aanbevelingen voor de toekomst

De uitkomsten van het onderzoek en gesprekken met de Cultuurformatie en diens redactieraad hebben geleid tot een aantal aanbevelingen voor de toekomstige inzet van cultuurcoaches. De afgelopen tijd heeft de nadruk gelegen op het kwantitatieve doel van de Impuls: het realiseren van een groot aantal combinatiefunctionarissen in een groot aantal gemeenten. Het is nu tijd om een **kwalitatieve slag** te maken en de inhoud en opbrengsten bij de leerling daarbij centraal te stellen. Daarvoor is een beoordelingskader met duidelijke indicatoren nodig. Het "kwaliteitskader cultuureducatie door culturele instellingen"⁴ kan daar input voor leveren en ook het schetsontwerp uit het onderzoek van Monsma en Muiderman (zie referentie nr. 1) geeft richting aan de te behalen opbrengsten bij leerlingen:

DE DOELSTELLINGEN VOOR DE CULTUURCOACH - SCHETSONTWERP VAN MONSMA EN MUIDERMAN (2010):

- » Zorgen voor de inhoud van het cultuuronderwijs (binnen en buiten school) en daarmee de culturele loopbaan van leerlingen realiseren
- » Vaardigheden en technieken oefenen met de leerlingen
- » Oog hebben voor het vergroten van de creatieve vermogens van de leerlingen
- » Leerlingen leren gevoelens, gedachten en ideeën te uiten
- » Bruggen bouwen tussen de culturele instellingen en de school en vice versa

Een **goede balans tussen uitvoerende en coördinerende werkzaamheden** is een belangrijk aandachtspunt voor de toekomst. Het feit dat de -zelden voltijds werkende - cultuurcoaches vaak voor een fors aantal scholen werkzaam zijn en in meerderheid een coördinerend profiel hebben heeft aandacht. Het risico van versnipperde werkzaamheden en weinig structurele relaties met de scholen ligt op de loer. Leerlingen hebben in het ergste geval slechts incidenteel of zelfs nooit contact met de cultuurcoach. Toch blijkt ook uit het onderzoek dat coördinerende taken ook waardevol kunnen zijn. Wanneer cultuurcoaches de verbindingen tussen scholen en culturele instellingen willen stimuleren en verbeteren, moeten zij ook organiseren en boven de rol van vakleerkracht uitstijgen. Een cultuurcoach moet met één been in de school staan en met het andere in de instelling, en deze bij elkaar brengen.

"DE CULTUURCOACH NEEMT EXPERTISE MEE DIE DE SCHOOL NIET HEEFT EN EEN NETWERK WAAR GRETIG GEBRUIK VAN WORDT GEMAAKT."

(citaat van een school)

Uiteindelijk gaat het erom dat de doelstellingen worden behaald: meer uren voor leerlingen en hogere kwaliteit. De inhoudelijke motivatie (kwaliteit voor de leerling) moet daarbij voorop blijven staan en het aantal scholen waar de cultuurcoach werkt moet niet te groot zijn. Een **intensiever contact tussen de cultuurcoach en een klein aantal scholen** leidt tot meer vraaggericht werk en bovendien tot meer aansluiting op het curriculum/de leerlijnen van de school, zo blijkt uit het onderzoek. Ook wordt de cultuurcoach beter zichtbaar binnen de school, wat de kans op draagvlak vergroot. Op deze manier kunnen er mooie coproducties ontstaan van de scholen en instelling, met de cultuurcoach als pijler. En in deze verbinding ligt de meerwaarde van de cultuurcoach.

Dit vraagt ook wat van de scholen. Wanneer scholen een duidelijke visie hebben, cultuur-educatie verankerd hebben in het onderwijs en een intern cultuurcoördinator hebben, zal een cultuurcoach makkelijker zijn weg vinden. Voor welk profiel van de cultuurcoach gekozen wordt, hangt af van de lokale situatie. In de ene plaats kan er behoefte zijn meer inhoudelijke expertise, in de andere juist aan een uitbreiding van het netwerk.

"ZONDER DRAAGVLAK KUN JE NIKS! EEN CULTUURCOACH MOET DOOR DE SCHOLEN INGEBED WORDEN EN NIET ALS LOS EN ALLEENSTAAND IEMAND GEZIEN EN BEHANDELD WORDEN."

(citaat van een cultuurcoach)

Hoe verder?

Het onderzoek bevestigt dat combinatiefuncties in de praktijk heel verschillend worden ingevuld. Deze verscheidenheid is enerzijds een welkome uitkomst van de grote vrijheid die de regeling aan gemeenten biedt om de combinatiefuncties in overleg met lokale partners in te vullen. Maar deze verscheidenheid is ook reden voor zorg. De komst van weer een nieuwe functie wordt niet overal met hoera kreten begroet. Het brede veld van de cultuureducatie kent immers al zoveel uiteenlopende functies, doelstellingen en programma's - zonder dat altijd goed uit te leggen is welke aanpak de voorkeur verdient. Dat kan ook niet anders, wegens het gebrek aan indicatoren voor kwaliteit van kunst- en cultuureducatie.

De Cultuurformatie wil van advies dienen bij het maken van keuzes bij de invulling van de Impulsgelden en de functie van cultuurcoach in de toekomst. In de titel van het onderzoeksrapport **BETER MINDER MAAR BETER** is de kern van dat advies al te vinden. Het 'minder' duidt op het advies aan gemeenten om de beschikbare formatie minder te versnipperen over kleine functies en over minder scholen. Laat coaches minder coördinerend bezig zijn en zich meer richten op een goede aansluiting met het onderwijs.

Het 'beter' richt zich op het gebruiken van kwaliteitsindicatoren bij het maken van keuzes op lokaal niveau. Kies voor scholen met een visie, draagvlak en structurele financiering. Ook structurele samenwerking tussen school en culturele instelling is een voorwaarde voor goede cultuureducatie, evenals een systeem voor beoordeling van cultuurcoaches.

DE ROEP OM KWALITEIT

Het kwaliteitskader cultuureducatie

Het afgelopen decennium hebben scholen en culturele instellingen elkaar meer en meer opgezocht. Scholen maken steeds meer gebruik van het activiteitenaanbod van instellingen of werken samen met hen aan nieuwe activiteiten. Het rijksbeleid Cultuur en School, de Cultuurkaart (en voorheen de CKV-vouchers) en de gestage ontwikkeling van de brede school zijn hiervoor stimulans geweest. Opvallend is, dat weinig richting is gegeven aan de inhoud van de activiteiten. Dat is wellicht ook logisch: voordat je je kunt richten op het verbeteren van de inhoud, moeten immers de randvoorwaarden in orde zijn. In het culturele veld en het onderwijs kwam de vraag naar boven: "Mooi dat er zo veel gebeurt, maar wat is nu eigenlijk de kwaliteit ervan?". Ook bij het ministerie van OCW deed een meer opbrengstgerichte insteek zijn intrede. Wat is het effect van een maatregel, werkwijze of methodiek: wat steekt de leerling ervan op?

De zoektocht naar indicatoren

In augustus 2010 heeft het ministerie van OCW aan Oberon gevraagd om indicatoren vast te stellen voor de kwaliteit van cultuureducatie. Dit zou het ministerie helpen bij het voorbereiden van het nieuwe rijksbeleid, later aangekondigd door staatssecretaris Zijlstra in de kamerbrief "Meer dan kwaliteit". De zoektocht naar indicatoren heeft geresulteerd in een "Kwaliteitskader cultuureducatie door culturele instellingen"¹. Startpunt bij het opstellen van het kader was de (inter)nationale vakliteratuur op dit gebied: welke indicatoren treffen we daar aan? Vervolgens is de hulp ingeschakeld van een drietal onafhankelijke experts (Folkert Haanstra, Fianne Koning en Lodewijk Ouwens). Uiteraard zijn ook de culturele instellingen geraadpleegd: welke factoren zijn volgens hen bepalend voor de kwaliteit?

Het kwaliteitskader

Het kwaliteitskader is bedoeld om inspiratie en handvatten te bieden voor instellingen en scholen die de komende jaren werk willen maken van de kwaliteit. Het past goed in het kwaliteitsdenken dat is aangekondigd door de staatssecretaris.

Het kwaliteitskader bevat indicatoren op het gebied van randvoorwaarden, inhoud en opbrengsten. In de kolom randvoorwaarden wordt aangegeven wat nodig is om kwaliteit te kunnen bieden. In de kolom activiteiten staat over welke kenmerken activiteiten moeten beschikken, en de indicatoren onder 'opbrengsten' geven aan wat de mogelijke leeropbrengsten zijn bij leerlingen. De indicatoren onder randvoorwaarden, inhoud en opbrengsten staan in drie aparte kolommen maar er zijn ook dwarsverbanden. Een voorbeeld: bij een vastgelegde visie is het ook belangrijk wat deze visie inhoudt. Een visie op cultuureducatie vertaalt zich in doelen en vervolgens in activiteiten. Bij de opbrengsten is dan vast te stellen of de doelen behaald zijn.

¹ Zijlstra, H. (2011). *Meer dan kwaliteit: een nieuwe visie op cultuurbeleid*. Den Haag: Kamerstuk 10 juni 2011.

² Oomen, C., Reinink, M., & Van der Grinten, M. (2011). *Kwaliteitskader cultuureducatie door culturele instellingen. Indicatoren en gebruik in de praktijk*. Utrecht: Oberon.

Randvoorwaarden	Activiteiten (inhoudelijke invulling)	Opbrengsten
Vastgelegde visie op cultuureducatie	Aansluiten bij de doelgroep: differentiëren naar niveau, inhoud en werkvorm	De indicatoren onder 'opbrengsten' zijn afhankelijk van de gekozen invalshoek/theorie en van de doelen die de instelling (gezamenlijk met de school) heeft gesteld. Zie onder voor 3 mogelijke uitwerkingen
Volgen van kwaliteitscyclus: doelen stellen, uitvoeren, evalueren, verbeteren	Aansluiten bij curriculum / leerlijn van de school	
Professionaliteit van de (educatief) medewerkers	Ruimte bieden voor persoonlijke stellingname en kritische reflectie	
Positie/inspraak van de (educatief) medewerkers binnen de organisatie	Gelegenheid bieden om kunst te beleven/laten ervaren	
Structurele samenwerking tussen de instelling en de 'afnemers'	Gelegenheid bieden om kunstzinnige uitingen te laten zien	
Structurele financiën	Hoogwaardig artistiek niveau dat spoort met de 'core business' van de instelling	

Uitwerking van de kolom opbrengsten

Opbrengsten worden vastgesteld door antwoord te geven op de vraag 'Zijn de gestelde doelen gerealiseerd?'. Omdat iedere instelling (lieft in samenspraak met scholen) zijn eigen doelen formuleert en de instelling zou kunnen kiezen voor een passende theorie of invalshoek, is de kolom 'opbrengsten' nog niet ingevuld. In de rapportage over het kwaliteitskader (referentie nr. 2) hebben we deze kolom op drie manieren uitgewerkt. We noemen hier de eerste en lichten de andere twee kort toe.

*Voorbeeld uitwerking indicatoren opbrengsten: de theorie van Parsons*³

De theorie van Parsons stelt dat kunst in het onderwijs een verbinding moet hebben met de hedendaagse maatschappij, de leerling en de kunst.

Vertaald in indicatoren:

Indicatoren opbrengsten i.h.k.v. theorie Parsons

- » Deelnemer kan zich uiten in een kunst/cultuur discipline (vaardigheden)
- » Deelnemer weet meer over kunst/cultuur (kennis)
- » Deelnemer leert over zichzelf (persoonlijke ontwikkeling)
- » Deelnemer leert over de maatschappij (maatschappelijke betrokkenheid)
- » Deelnemer is creatief (leert 'buiten de lijnen' denken)
- » Deelnemer beleeft kunst/cultuur: passie en plezier (emotionele ontwikkeling)

³ Parsons, M. (2004). Arts and the integrated curriculum. In E. Eisner & M. Day, *Handbook of research and policy in arts education*. New Jersey, London: Lawrence Erlbaum Publishers.

Toelichting andere uitwerkingen opbrengsten

We lichten hier kort twee alternatieve uitwerkingen toe van de indicatoren in de kolom 'opbrengsten'.

- » SLO heeft de kerndoelen voor verschillende leergebieden uitgewerkt in 'tussendoelen en leerlijnen' (TULE)⁴. De kerndoelen zijn voor verschillende disciplines uitgewerkt - beeldende vorming, muziek, taal en spel en beweging – en zijn bovendien voor verschillende niveaus uitgewerkt, gebaseerd op de leeftijd van de leerlingen. De uitwerkingen zijn goed te vertalen in indicatoren, omdat ze duidelijk aangeven welke vaardigheden een leerling in iedere fase van de ontwikkeling moet beheersen.
- » Binnen het onderzoek Cultuur in de Spiegel⁵ wordt een theoretisch kader en een raamwerk-plan ontwikkeld voor een doorlopende leerlijn geïntegreerd cultuuronderwijs. In het theoretisch kader wordt gesteld dat mensen over verschillende strategieën beschikken die hen in staat stellen met verschillen en verandering om te gaan. De uitwerking van deze theorie in een concrete leerlijn is nog in ontwikkeling. Binnen het project Cultuur in de Spiegel wordt gewerkt aan indicatoren. Uitgangspunten die hiervoor als basis zouden kunnen dienen: de leerling leert over een specifiek cultureel onderwerp, leert vorm en betekenis te geven aan cultuur ('cultureel (zelf)bewustzijn'), ontwikkelt culturele basisvaardigheden en leert media te gebruiken ten behoeve van de reflectie op cultuur.

Uitgangspunten voor het gebruik van het kader

Het kwaliteitskader is in eerste instantie bedoeld om inspiratie te bieden en richting te geven. Het kader kan niet direct toegepast worden om de kwaliteit te meten, maar biedt daar wel aanknopingspunten voor. Uitgangspunten voor het gebruik van het kader als (zelf)evaluatieinstrument:

- » Het kwaliteitskader kan worden gebruikt bij een visitatie. De vereniging Cultuurprofiel scholen past een eigen kader op deze manier toe en kan daarbij als voorbeeld dienen. De visitaties van de cultuurprofiel scholen worden uitgevoerd door experts en collega-scholen (interview). Ter voorbereiding op een visitatie zou de instelling haar eigen kwaliteit per indicator als volgt kunnen beoordelen:
 - o onvoldoende;
 - o wordt aan gewerkt maar nog niet voldoende;
 - o voldoende, maar voor verbetering vatbaar;
 - o goed;
 - o niet van toepassing (niet aanwezig).
- » Degene die de visitatie uitvoert dient door te vragen bij het bespreken van de zelfbeoordeling van de instelling en voert mogelijk observaties uit. Doel van een dergelijke visitatie moet (primair) kwaliteitsverbetering zijn, niet het afrekenen van instellingen.
- » Bij een visitatie of onderzoek op locatie zouden de betrokkenen vooraf moeten bekijken of het kader direct toepasbaar is of dat aanpassingen nodig zijn. Zo kan het kader 'op maat' gemaakt worden. Centraal hierbij is de relatie tussen de instelling en de afnemers: bepalen zij samen wat zij willen bereiken – en in welke mate wordt dat gerealiseerd? Dit is wel idealistisch: hoe vaak zullen we dit in de praktijk aantreffen? Als dit niet haalbaar is, is het van belang dat de instelling zich verdiept in de afnemer.
- » Het is aan te bevelen de afnemers (scholen en leerlingen) bij de kwaliteitsbeoordeling te betrekken. Wellicht zijn de resultaten van een tevredenheidsmeting te gebruiken voor het beoordelen van indicatoren op het gebied van opbrengsten.

Vel

Wat trager toch en moeilijker
getekend dan geschreven:
kilometers krentenbollen,
massa's met behoeftes,
warme macedoine,
kus van nog zonet,
bijvoorbeeld, enzovoort.

Teken een muur: het is erachter.
Trek een rivier: het veer mag varen.
Teken een streep: herken de verte.
Wit papier is winter.

Joke van Leeuwen

⁴ Jacobse, A. (2008). TULE – Kunstzinnige oriëntatie: inhouden en activiteiten bij de kerndoelen van 2006. Enschede: SLO.

⁵ Van Heusden, B. (2010). *Cultuur in de spiegel. Nar een doorlopende leerlijn cultuuronderwijs*. Groningen/Enschede: RUG/SLO.

Bronnen

De Cultuurformatie is mede initiatiefnemer van de 'Impuls Brede Scholen, sport en cultuur' en werkt daarbij samen met onder meer de NOC*NSF, de VNG en de VSG. Met deze Impuls maken de ministeries van VWS en OCW het mogelijk dat duizenden combinatiefunctionarissen aan de slag gaan met sport en cultuur in en rond (brede) scholen. De combinatiefunctionaris in de cultuur heet cultuurcoach.

Voor meer informatie over de cultuurcoach:

www.cultuurcoach.org

Voor meer informatie over de Impuls Brede scholen sport en cultuur:

www.combinatiefunctionaris.nl

Voor meer informatie over cultuureducatie:

www.cultuurnetwerk.nl

Voor meer informatie over amateurkunst

en actieve kunstbeoefening:

www.kunstfactor.nl

Voor meer informatie over financiering participatieprojecten:

www.cultuurparticipatie.nl

Voor meer informatie over financiële steun voor kinderen

www.jeugdcultuurfonds.nl

Voor meer onderzoeksgegevens rond brede scholen :

www.oberon.nl

De inhoud van deze en vorige publicaties is te vinden op:

www.cultuurformatie.nl

Voor reacties op de inhoud:

secretariaat@cultuurformatie.nl

Het staat een ieder vrij uit de inhoud te citeren of te kopiëren mits met bronvermelding.

Colofon

Oogsten in de Dwaaltuin

is een uitgave van de Cultuurformatie
november 2011

Met bijdragen van: Dirk Monsma,

Claudy Oomen en Bert Holvast

Met medewerking van: Hans Muiderman,

Theisje van Dorsten, Sterre Haverkamp, Ruud Hisgen

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt door een bijdrage
van de ministeries van OCW en VWS en de PGGM.

Vormgeving: Guus van Vorstenbosch

Productie: de Wmij, Muziekgebouw aan het IJ

Druk: Tijssen Printing Support

Prijs 15 euro plus verzendkosten